

במינכן סימן רוביו את נקודת המשען, את המנוף הניח איינשטיין

19.02.2026 | חנן שי | written by ד"ר אל"מ במיל

"תנו לי נקודת משען ואזי את העולם", אמר ארכימדס. המשוואה המדעית הפשוטה הזו מכילה את סוד המכניקה של הציביליזציות. כדי להניע מסה אדירה הנמצאת בשפל לא נדרש כוח אלים אלא הנדסה נכונה. נדרשת נקודת משען יציבה, נדרש מנוף רב עוצמה ונדרשת פעולת הנפה.

נאומו של שר החוץ האמריקני בוועידת מינכן תואר ככזה שלא היה שיר אהבה אלא הכרזת מלחמה, ולא נגד ציוויליזציות אחרות אלא נגד הליברליזם כרעיון מוסרי ומדיני. האבחנה מדויקת במובן אחד. אין מדובר בעימות חיצוני בין מערב למזרח אלא בקרע תרבותי פנימי בתוך המערב עצמו.

אך אם זהו קרע יש לשאול מהו שורשו.

במינכן סומנה הנקודה הארכימדית של המשבר. שאלת מקור הערכים שעליהם נשען הסדר הדמוקרטי. האם ערכי המערב נשענים על אמת אובייקטיבית קודמת לאדם או על אמת יחסית סובייקטיבית תוצר רצונו המשתנה. נקודת משען לבדה אינה מניעה דבר. נדרש מנוף, ואת המנוף הכין איינשטיין.

איינשטיין חש את אי העקביות עוד לפני רבים אחרים. האדם המודרני מבסס את הוודאות הגשמית שלו, הרפואה, ההנדסה והטכנולוגיה, על חוקי טבע אובייקטיביים שאינם נתונים להצבעה. אך את חייו החברתיים הוא מנהל על פי ערכים שמשתנים עם כל דור. הוא דיבר על תחושת יראה קוסמית, הכרה בכך שהיקום מתנהל לפי סדר שאיננו שרירותי, וראה בדמותו של משה אחד משיאי התודעה המוסרית של האנושות.

ובכל זאת הוא נעצר. הוא קיבל את החיץ הפילוסופי המוכר שלפיו המדע מתאר את מה שיש אך אינו יכול לקבוע את מה שצריך להיות.

דווקא בפער הזה מצויה תשובה עתיקה. חוקי האיזון המייצרים הרמוניה בטבע הם עצמם התבנית לאיזון הראוי במרחב האנושי. לא בהכרח דת אלא פיזיקה חברתית. שלושה ערכים ממחישים זאת. שלום הוא מצב יציבות שמערכות שואפות אליו כנגד האנטרופיה. אמת היא תנאי קיום של כל מערכת יציבה, והשקר הוא הרעש שמפורר חברות. אהבת הזולת היא התרגום האנושי של חוק הסימביוזה, תנאי הישרדות הדדי שבלעדיו שני הצדדים קורסים.

האדם הוא היצור היחיד ללא רסנים מתוכנתים. במקומם קיבל בחירה, ערכים ומצפון ואת האחריות לממש בתודעה את מה שהטבע מממש באינסטינקט. לא כפייה מוסדית אלא איזון

אוטונומי מתוך הבנה.

כאן מתגלה התהום ההיסטורית שבין שתי המהפכות המערביות. בצרפת ביקשה המהפכה לנתק את הסדר המדיני ממקור סמכות מוסרי חיצוני והעמידה את האדם ורצונו כמקור האמת. בארצות הברית התרחש מהלך שונה. הפרדת המדינה מן הכנסייה אך לא ניתוק מיסודותיו המגוננים של המוסר שבבסיס לוחות הברית.

מכאן נולדו שני אתוסים. חירות היא חופש המוגבל על ידי אמת מוסרית קודמת, ואילו חופש הוא הזכות לעצב את האמת והערכים מתוך הרצון עצמו.

אבות המהפכה האמריקנית לקחו מאתונה את המנגנון הדמוקרטי אך את מצפנם המוסרי שאבו מירושלים. הפסוק החרוט על פעמון החירות בפילדלפיה ביטא חירות כחיים במסגרת ברית מחייבת. יתרונם של האמריקנים טמון בתקרה הערכית שהונחה מעל הדמוקרטיה שלהם כדי לגונן עליה ממשברים ערכיים. פסלו של משה בבית המשפט העליון מבטא תקרה זו הניצבת מעל שלוש רשויות השלטון ומגדירה את גבולותיהן.

לב המשבר איננו מדיניות פוליטית אלא מהות המוסר ומקור ערכיו. במסורת האמריקנית הזכויות נגזרות ממילוי חובות לאור ערכים מכוננים והחברה נתפסת כברית של אחריות הדדית. באירופה הודגשו זכויות אדם אך ללא מוסר חובות סדור שממילוי הזכויות מקבלות בסיס יציב.

במאה הקודמת הפרידה התהום בין תרבות חירות לתרבות חופש בין יבשות. במאה זו היא חוצה גם את החברה האמריקנית עצמה. אם המתח הערכי לא ייושב במסגרת הדמוקרטיה הוא עלול למצוא פורקן מחוצה לה. בירור מקור הערכים איננו מותרות פילוסופיות אלא תנאי ליציבות אזרחית.

הצעד המתבקש הוא יוזמה שניתן לכנות פרויקט איינשטיין. הקמת מסגרת משותפת להוגים, אנשי מדע, משפטנים והיסטוריונים מן הדמוקרטיה המערביות שתחדש את הקשר התרבותי בין המהפכות ותבחן את ההבדל בין דמוקרטיה של חירות לדמוקרטיה של חופש, כדי להציע בסיס ערכי משותף לברית דמוקרטית יציבה שאינה תלויה ברוב משתנה או ברצון פוליטי חולף אלא באמת עמוקה יותר.

במינכן נקבעה נקודת המשען. המנוף כבר מונח בידנינו. עתה נדרשים חזון ואומץ כדי להפעילו.

*הדעות המובעות בפרסומי מכון משגב הן על דעת המחברים בלבד.